ըսել կ'ուզէ), կը գրէ· «Ընկերութեան վարչութիւնն սկսած է անխոնջ կերպով աշխատիլ... ամէնքս ալ առհասարակ բարոյապէս պարտական ենք անոր նպաստել... երբ խնդիրը հիւանդի, աղքատի համար է, ո՛չ տեղի, ո՛չ թաղի, ո՛չ քաղաքի խտրութիւն կրնայ ըլլալ»: Հայրենիք կ'իմացնէ նաեւ որ Ընկերութիւնը Մարտ 5ին նուագահանդէս մը պիտի ապ: Իսկ Յ. Ալիխան, ծանօթ երգիծաբանը, իրեն յատուկ սիրուն երանգաւորումներով կը նկարագրէ այդ նուագահանդէսը: «Ըսելիք չի կայ, կ'ըսէ, առկէ աւելի փառաւոր եւ փայլուն սրահ մը կազմել դիւրին չէ եւ Գիմաձէր Տիկնայք հպարտ ըլլալու են որ ամէն ոք փութացած էր իրենց հրաւէրին պատասխանել»: Այդ առթիւ կ'երգէ Տիկ· Այվազեան, գաւեշտ մը — «Երկու անկողինով սենեակ» — կը նկարագրեն Ալլահվէրտեան եւ Էնքաէրճեան, եւ այլն (Անդ՝ Թ. 165):

Ընկերութիւնը 1897ին հինգ տոմսակ Մասիսի խմբագրութեան տրամադրութեան տակ կը դնէ, որպէս զի «ի յիշատակ հանգուցեալ Աննա Ազարեան Տիկնոջ» բաշխուելիք հացի, ձիթապտուղի եւ լուրիայի բաշխման մասնակից աղքատներու յատկացնէ: (Մասիս, 1897, Թ. 78):

40· ՀՌԻՓՍԻՄԵԱՆՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1882?)

Մասիս[73] 1883 Յունուար 20 թուով փոքրիկ ծանուցում մը կը հրատարակէ, գրելով թէ «Համազգեաց եւ Հռիփսիմեանց Ընկերութենից ի նպաստ ծանուցեալ պարահանդէսն այս գիշեր տեղի պիտի ունենայ Վէրտիի թատրոնին մէջ, ի Բերա»: Մասիս յաջորդ օրը կը ծանուցանէ թէ «Հռիփսիմեանց եւ Համազգեաց վարժարանաց ներու ի նպաստ պարահանդէսը» տեղի ունեցած է չատ մեծ յաջողութեամբ[74]:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ Հռիփսիմեանց վարժարանը ունի իրեն պաշտպան Ընկերութիւնը, նոյնանուն: Հարց է սակայն թէ Մասիս ո՞ր Հռիփսիմեանց վարժարանը կ'ակնարկէ: Եթէ Բերայինն է — զի Պոլսոյ միւս թաղերու մէջ ալ Հռիփսիմեանց անունով վարժարան կայ — հաւանական է ընդունիլ թէ Բերայի վերաբերող Գանաուլա թաղի Հռիփսիմեանց վարժարանն ըլլայ: Դժբախտաբար Մասիսի այս տեղեկութիւնէն զատ ուրիշ լուսաբանութիւն չենք գտած Ընկերութեան մասին: Ժամանակակից ուրիշ թերթեր ալ նոյն բառերով միայն տուած են յիշեալ ծանուցումը:

(Շարունակելի:)

Հ. ԵՓՐԵՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Գ· ԳԻՒԶԱԼԵԱՆ, Պատմութիւն Մերձաւոր Արեւելքի եւ Հայաստանի: Ա· հատոր. Հնագոյն շրջաններէն մինչեւ Տիգրան Մեծի կայսրութեան անկումը: Պէյրութ 1951, 8⁰, էջ 615:

Պէյրութի Հայ Ճեմարանի պատմութեան ուսուցիչն է Հեղինակը: Հատորս պատկառելի աշխատասիրութիւնն է իր գրչէն, որ կու տայ լայն չափով Մերձաւոր Արեւելքի հնադոյն շրջաններու պատմութիւնը մինչեւ 66 նախ քան զԿրիստոս: Նկատի առած է 1· Եգիպտոս (էջ 17—72)· 2· Հնգեւրոպացիները (73—157)· 3· Փոքր ազգերու վերլքը (158—229)· 4· Սեմական աշխարհ (230—231)· 5· Ուրարտու (322—382)· 6· Իրան (383—443)· 7· Հելլենիզմը· Հելլենիստական Արեւելքը (444—494)· 8· Հայաստան (495—521)· 9· Հռոմ Արեւելքի մէջ եւ Հայաստանը (522—603): 14 քարտէսով:

Առաջին հայերէն աշխատասիրութիւնն է նուիրուած Մերձաւոր Արեւելքի պատմութեան, գրուած նորագոյն ուսումնասիրութիւններու հիմքին վրայ, հետեւողութեամբ ականաւոր հեղինակներու, հաճելի լեզուով եւ պայծառ պատկերացումով:

Որովհետեւ Մերձաւոր Արեւելքի ժողովուրդներու պատերը իրարու հետ սերտ կապած է անոնց փոխյարաբերութիւնները, անոնց պատմութեան ծանօթութիւնը անհրաժեշտ է ոչ միայն մարքի զարգացումին, այլ եւ հայրենի պատմութեան փուլերու ճշդիւթիւմացումին: Այս կրկին տեսակէտները յորդոր պէտք է ըլլան ազգային պատմասէրներու ընդարձակելու իրենց տեսութիւնն եւ հմտութիւնը ի մասին Մերձաւոր Արեւելքի պատմութեան, որուն սքանչելի կերպով պիտի նպաստէ Գիւզալեանի այս խնամքով պատրաստած աշխատութիւնը:

Հեղինակը բաւական համարած է հատորիս վերջը ամփոփել այս չորքանին հայող աշխատասիրութիւններու «Գրականութիւնը» (էջ 605—609), ուր ամփոփած է հայերէն, անգլիերէն, ֆրանսերէն եւ ռուսերէն լեզուներով լոյս տեսած կարեւոր հրատարակութիւնները, որոնք ինչպէս մասամբ իր գրիւրներէն եղած են, նոյնպէս կարող են իրեն ընթերցողներու անդրադարձի նպաստամատոյց ըլլալ:

Ի սրտէ կը մաղթեմ, որ յաջողի Հեղինակին հրապարակ հանել գործիս յաջորդ հատորներն ալ:

Հ. Ն· Ա·

H. THOROSSIAN, Histoire de la littérature arménienne des origines jusqu'à nos jours. Paris 1951, 8⁰, 384 pp.

Առաջին գրականութեան պատմութիւնն է, որ ֆրանսերէն լեզուով կը ներկայացուի արեւելագէտներուն: Այն համառօտութիւնն է հեղինակին դասախօսութիւններուն, զորոնք տուած է Պարիսի Արեւելեան կենդանի լեզուներու Ազգային Դպրոցին մէջ: Ան կ'ընդգրկէ Հայոց հին, միջին, նոր եւ նորագոյն Գրականութեան պատմութիւնը:

Կը սպասուէր որ հեղինակը ամէն ջանք տարած ըլլար այսպիսի անդրանիկ աշխատութեան համար ընծայելու զայն սեղմ, յօրինուածական եւ մատենագիտութեամբ ճոխացած, այն զարգացման կէտի վրայ, ուր կը գտնուէր Հայ գրականութեան պատմութիւնը 1950ի սեմերին:

Բայց, ինչպէս կը կարծեմ, յատակար պիտի թողու աշխատութիւնս արեւելագէտները: Հեղինակը իրեն առաջնորդ առած է Հ. Գ. Զարբհանալեանի Հայոց հին Դպրութեան պատմութիւնը, որ լոյս տեսած նոր խմբագրութեամբ 1886ին եւ պատգրուած է 560—580 չրջանին (անդ, 1935, էջ 249) եւ այլն:

Չեմ ուզեր աւելի մանրակրկիտ ընթանալ: Եւ եթէ այս տեղեկները նկատութեան առի, իմ նպատակս չէ Հեղինակին վատակը ստորագնահատել, այլ միայն ուշադիր ընել, որ անոր արժէքը աւելի պիտի բարձրանար, եթէ աւելի պատրաստութեամբ գործի ձեռնարկուէր: Նման աշխատութեան համար կը պահանջուի համբերատար պրպտում եւ սուր դիտողութիւն, գոնէ հրապարակի վրայ չրջահայեցութիւն, գոնէ հրապարակի վրայ մատչելի ուսումնասիրութիւններու ծանօթութիւն եւ գոնեք գնահատելու ջանք· վասն զի ոչ ամէն յայտնուած կարծիք կարելի է կշռադատական ընդունիլ եւ ոչ ալ զայն վարկաբեկի տեսութեամբ մերժել:

Հ. Ն· Ա·

Հեղինակն իւրացուցած է Յ. Մանանդեանի տեսութիւնը Հելլենարան Դպրոցի թարգմանութեանց ժամանակի մասին, այն է 550—600· այս չրջանէն կ'ընդունի Դաւիթ Անյաղթի, Փիլոնի եւն թարգմանութիւնները· եւ սակայն Մ· Աբեղեանցին եւ Եղիշէն, որոնք գտնուած են այդ Դպրոցի ազդեցութեան տակ, զետեղուած են Ե· դարուն:

Իր Պատմութեան մէջ Հեղինակը հետեւած է ժամանակագրական կարգի· բայց Ուխտանէս եւ Մեսրոպ երէց, որոնք Ժ· դարու պատմագիրներ են, դասուած են ԺԱ· դարու մատենագիրներու չարքին· այսպէս նաեւ Գէորգ Սկեւռացի եւ Գրիգոր Անաւարզեցի, որոնք ԺԳ· դարու վերջին կէսին ծաղկած են, յիշուած են ԺԲ· դարուն (էջ 140—141): Գիրք Թղթոցի հինեական մասը կազմուած է Է· դարու առաջին քառորդին· յաւելուածները մուտ գտած են հոն ԺԳ· դարու վերջին տասնեակին (Հանդ· Ամս· 1907, էջ 371—374):

Չեն յիշուած Գրիգոր որդի Սրապայ (Հանդ· Ամս· 1907, էջ 228)· Դաւիթ Քոբայրեցի (անդ, 1908, էջ 139—147), Վարդան Հաղբատացի (անդ, 232—235): Սարգիս Կունդ (Սիոն 1939): Խորովիկ Թարգմանչի (էջ 110) կեանքն եւ գրութիւնները լաւ ծանօթ են մեզի (Հանդ· Ամս· 1904 եւ 1905): Արրահամ Մամիկոնեան (էջ 89) ծաղկած է 560—580 չրջանին (անդ, 1935, էջ 249) եւ այլն:

Չեմ ուզեր աւելի մանրակրկիտ ընթանալ: Եւ եթէ այս տեղեկները նկատութեան առի, իմ նպատակս չէ Հեղինակին վատակը ստորագնահատել, այլ միայն ուշադիր ընել, որ անոր արժէքը աւելի պիտի բարձրանար, եթէ աւելի պատրաստութեամբ գործի ձեռնարկուէր: Նման աշխատութեան համար կը պահանջուի համբերատար պրպտում եւ սուր դիտողութիւն, գոնէ հրապարակի վրայ չրջահայեցութիւն, գոնէ հրապարակի վրայ մատչելի ուսումնասիրութիւններու ծանօթութիւն եւ գոնեք գնահատելու ջանք· վասն զի ոչ ամէն յայտնուած կարծիք կարելի է կշռադատական ընդունիլ եւ ոչ ալ զայն վարկաբեկի տեսութեամբ մերժել:

Հ. Ն· Ա·

---

[73] Թ. 3387:
[74] Անդ՝ Թ. 3388:

© National Library of Armenia